

Dit boek vloekt met 'woke'

Nederlands Dagblad

15 december 2023 vrijdag

Editie gulliver

Copyright 2023 Nederlands Dagblad B.V. All Rights Reserved

nederlandsdagblad

CHRISTELIJK BETROKKEN

Section: BOEKEN; Blz. 5

Length: 1314 words

Byline: non-fictie · Willem Bouwman beeld wikimedia commons

Body

Over Nederlands-Indië werd zonder uitzondering koloniaal en soms racistisch geschreven.

'Woke' is in korte tijd een nieuwe norm in het sociale verkeer geworden: iedereen moet alert zijn op vooroordelen tegen groepen die 'anders' zijn. Wie de nieuwe norm heeft verinnerlijkt, zal het lezen van *De ontdekking van Insulinde* een pijnlijke ervaring vinden.

In het boek worden Indische reisverslagen uit de negentiende eeuw geanalyseerd, zoals het verslag van onderofficier Willem Schmal uit 1832. Volgens Schmal hadden Javanen een 'aangeschapene eigenschap van stelen, liegen en bedriegen'. Iedere Javaanse vrouw was een 'leelijk, eigenzinnig lui beest van een mokkel'. Zo gaat Schmal nog even door.

Reizigers die schrijven over het land dat ze bereizen, vertellen onbewust veel over zichzelf. Het geldt voor Schmal, een militair uit Zierikzee. Het geldt eveneens voor Ida Pfeiffer, een reislustige schrijfster uit Wenen. Pfeiffer had veel oog voor dierenleed, huisinrichting en uiterlijke verzorging. Met verbazing noteerde Pfeiffer dat haar voorname gastheer op Borneo, een sultan, nog nooit had gehoord van zeep, een haarborstel en een tandenborstel.

'Javanen zouden van alle zelfstandigheid, veerkracht en energie verstoken zijn.'

Pfeiffer schreef vanuit vrouwelijk perspectief, de *female gaze*, meent **Rick Honings**. Hij is de auteur van *De ontdekking van Insulinde*, waarin hij het werk van Schmal, Pfeiffer en vele andere reizigers naar Indië in de negentiende eeuw beschrijft en analyseert.

de blik van de verslaggever

Honings (1984) is neerlandicus en hoogleraar in Leiden. Hij is gespecialiseerd in de literatuur van de negentiende eeuw en kijkt verder dan de schrijvers en hun boeken. Zo analyseert hij in *De dichter als idool* (2016) de imago's van zeven beroemde auteurs, onder wie Multatuli en Nicolaas Beets: hun 'fans' gingen op jacht naar een handtekening of op bedevaart om hen te ontmoeten.

Diezelfde brede benadering past hij toe in *De ontdekking van Insulinde*. Het boek is geen opsomming van schrijvers en hun reisverslagen over Indië in de negentiende eeuw. Honings wil weten hoe er in die tijd in Indië gereisd werd en welke woorden de reizigers gebruikten om uiting te geven aan hun ervaring. Hij wijst erop dat het reisverslag destijds het enige middel was om Nederland te informeren over Indië. Moderne media als radio en televisie bestonden nog niet.

Ten slotte gaat Honings na wat de reisverslagen zeggen over het denken van de verslaggevers, over hun vooroordelen en perspectieven, en de veranderingen daarin. Daardoor zweemt *De ontdekking van Insulinde* soms naar de actualiteit. Want zeker sinds corona staan de blikrichting en werkwijze van professionele verslaggevers, de journalistiek, ter discussie.

De uitkomst van dit deel van het onderzoek laat zich al een beetje raden. Zelfs de reizigers die betoogden dat ze strikt wetenschappelijk beschreven wat ze zagen, waren behept met vooroordelen. Natuuronderzoeker Franz Wilhelm Junghuhn stelde zijn leven in dienst van de wetenschap, zijn meetinstrumenten noemde hij de 'zinnebeelden van mijn geloof'.

En toch, zo laat Honings zien, stond het onderzoek van Junghuhn in dienst van de koloniale overheersing. Junghuhns koelies of bedienden deden hun werk niet vrijwillig. Junghuhn spreekt van 'mijn Javanen' en 'versche koelies', alsof het om trekpaarden of lastdieren gaat. 'De wijze waarop Junghuhn zich presenteert, onderstreept zijn Europese hegemonie', concludeert Honings.

Die conclusie geldt zonder uitzondering voor alle reizigers in Nederlands-Indië in de negentiende eeuw. Alleen de manier waarop ze reisden en schreven, verschilde per persoon en per tijd. Honings onderscheidt drie fasen: die van de vroege reizigers, zoals militairen en natuuronderzoekers (1800-1830), van de ontdekkers en verkenners (1830-1860) en van de plezierreizigers en toeristen (1860-1900).

Dat er in Indië gereisd kon worden, was geen neutraal gegeven. Reizen op Java werd pas mogelijk door de aanleg van de Grote Postweg in 1808 en 1809, een initiatief van gouverneur-generaal Hendrik Willem Daendels. De Grote Postweg was meer dan duizend kilometer lang en verbond het oosten en westen van Java. Het is veelzeggend dat Daendels, 'de Napoleon van Batavia', zich liet inspireren door de wegen die Napoleon liet aanleggen om zijn keizerrijk te beheersen, de *routes impériales*. De Nederlandse overwinning in de Java-oorlog (1825-1830), waarbij 200.000 Javanen stierven, was zonder de Grote Postweg ondenkbaar geweest.

Vervolgens brak de tweede fase aan, die duurde van 1830 tot 1860. Java werd winstgevend gemaakt met het cultuurstelsel, waarbij Javanen werden gedwongen om koffie, suiker, indigo en andere producten te verbouwen voor de Europese markt. Om het stelsel goed te laten fungeren, werden de vervoersmogelijkheden verbeterd: in 1842 arriveerde er voor het eerst een stoomschip op de rede van Batavia. Ook de reismogelijkheden namen toe.

Een van de bekendste reizigers uit die tijd was de predikant en politicus Wolter Robert van Hoëvell. Hij deed verslag in zijn *Reis over Java, Madura en Bali, in het midden van 1847*. Anders dan de meeste reizigers schonk Van Hoëvell veel aandacht aan de inheemse bevolking en leverde hij kritiek op het cultuurstelsel en het wanbestuur van lokale vorsten. Daarom wordt Van Hoëvell in een recent overzicht van de geschiedenis van Nederlands-Indië een revolutionair genoemd.

Honings toont aan dat Van Hoëvell, al zijn kritiek ten spijt, een overtuigd aanhanger van het kolonialisme was. Zonder hulp van Nederland zouden de Javanen het niet redden. Geen volk ter aarde was 'zoo volkomen van alle zelfstandigheid, veerkracht en energie verstoken' als zij, meende Van Hoëvell.

natuur en bezienswaardigheden

In de derde fase, van 1860 tot 1900, maakte het cultuurstelsel plaats voor kapitalistische exploitatie, en werden de gebieden buiten Java met harde hand onder Nederlands gezag geplaatst. De witte, Europese bevolking nam toe van 44.000 tot 91.000. Ook kwamen er veel meer toeristen naar Indië, vooral om de natuur te bewonderen en bezienswaardigheden te bezichtigen. Vaak maakten ze gebruik van de *Reisgids voor Nederlandsch-Indië* uit 1896 van Frans van Bemmelen en Gijbert Brandt Hooyer. In de kranten werd ermee geadverteerd.

Dit boek vloekt met 'woke'

De schrijver Justus van Maurik maakte er als eerste gebruik van. Zijn *Indrukken van een Tòtòk* werd veel verkocht. Het stond vol koloniale vooroordelen over de 'primitieve', 'kinderlijke' inheemse bevolking. In de optiek van Van Maurik was Indië een plek waar veel te beleven viel. Volgens Honings inspireerde Van Maurik velen tot een reis naar Indië.

Honings plaatst de reizigers en hun reizen in de context van de tijd. Zijn boek vertelt veel over het koloniale denken en de koloniale praktijk in de negentiende eeuw. Een andere kwaliteit is dat Honings zijn bevindingen vergelijkt met de inzichten van eerdere onderzoekers, zoals Mary Louise Pratt. In haar boek *Imperial Eyes* (1992) betoogde Pratt dat koloniale reisliteratuur werd gebruikt om onder het mom van objectiviteit koloniale inzichten uit te dragen.

Honings bevestigt dat inzicht. Geen van de schrijvers die hij bespreekt, was objectief. Allen geloofden in de koloniale ideologie, die vele gezichten kon aannemen: van lomp en racistisch tot goedbedoeld. Niemand was 'woke', iedereen zat vastgeklonken aan een koloniaal en westers wereldbeeld.

De ontdekking van Insulinde is niet alleen een breed en leerzaam boek. Het is ook goed geschreven en prachtig geïllustreerd. 'Een geweldige expeditie', noemde Adriaan van Dis dit boek, een citaat dat in stickervorm op het omslag is geplakt. Hoe lelijk zo'n sticker ook is, van de boodschap is geen woord gelogen.

De ontdekking van Insulinde. Op reis in Nederlands-Indië in de negentiende eeuw

Rick Honings. Uitg. Prometheus, Amsterdam 2023. 556 blz. (EURO) 39,99

+ goed geschreven en geïllustreerd

+ overtuigende analyse

[Link naar PDF](#)

[Link naar PDF](#)

Classification

Language: DUTCH; NEDERLANDS

Publication-Type: Krant

Journal Code: ND

Subject: Writers (98%); Journalism (83%); Racism + Xenophobia (65%); Societal Issues (65%); Wounds + Injuries (65%); main (%)

Industry: Tourism (65%)

Load-Date: December 14, 2023